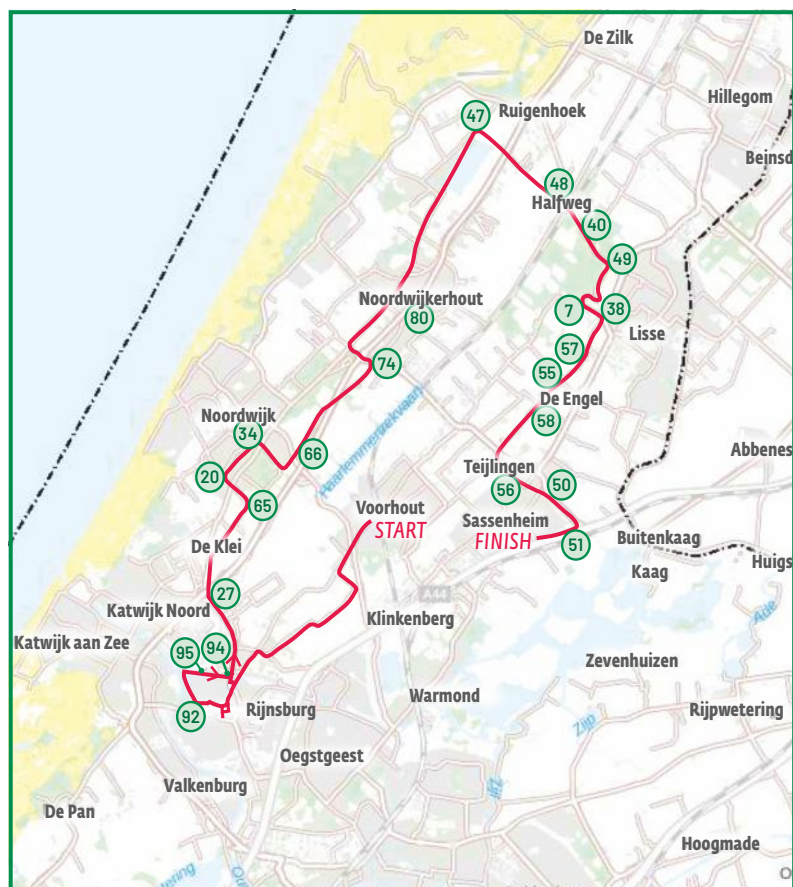
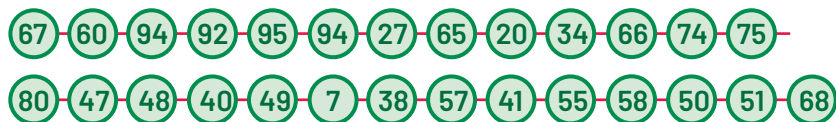

Graven op de strandwal

Een fietstocht van circa 40 km.

Deze fietsroute maakt gebruik van de volgende knooppunten:

De Bollenstreek: oud woonland langs de kust

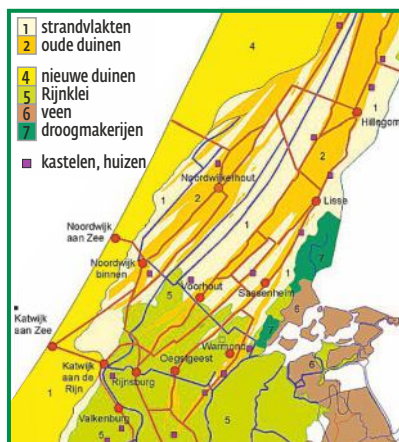
Het landschap tussen het Noordzeestrand en het Groene Hart vormt een heel apart deel van Zuid-Holland. Het wordt bepaald door lange, zandige ruggen die van zuidwest naar noordoost parallel aan de kustlijn lopen. Dit zijn de strandwallen. Deze zijn van oudsher de natuurlijke verbindingroutes achter de kust en de favoriete woonplaatsen van de Zuid-Hollanders. Hier woonden ze het eerst, en hier wonen ze nog steeds.

De strandwallen werden tussen 4000 en 3000 voor Chr. gevormd door de zee. Tot die tijd was de zeespiegel voortdurend gerezen na het afsmelten van de ijskappen uit de laatste ijstijd, waaraan rond 9000 voor Chr. een definitief einde was gekomen. Nu maakte de zee zelf een natuurlijke barrière. Zandbanken langs de kust bleven droogliggen en werden de strandwallen. Daarop vormden zich duintjes, die begroeid raakten. Al heel snel, rond 3800 voor Chr., kwamen hier mensen naartoe en legden er nederzettingen en akkertjes aan. Tussen de strandwallen lagen lage, natte 'strandvlakten'. Daar weidden de nieuwe bewoners hun vee.

Later, in de Romeinse Tijd en de Vroege Middeleeuwen, bleven de strandwallen de woongebieden bij uitstek. De mensen hadden ook niet veel keus: afgezien van de rivieroever was Holland een onbewoonbaar moeras. Pas toen dat vanaf 900 na Chr. in een paar honderd jaar werd ontgonnen, ontstond het 'groene' Holland dat we nu kennen.

Historische lijnen in het landschap van nu

Toch bepalen de strandwallen nog steeds de manier waarop in dit gebied wordt gewoond en geleefd, al zie je er niet overal meer iets van terug. Grote delen ervan zijn nu bebouwd, zoals in Den Haag, Rijswijk, Voorburg en Voorschoten, maar ook Oegstgeest, Voorhout, Noordwijkerhout, Sassenheim, Lisse en Hillegom in de Bollenstreek. Hun ligging op de kaart verradt de aanwezigheid en oriëntatie van de strandwallen. In de landgoederenzone tussen Voorschoten en Wassenaar zijn ze nog goed te herkennen aan hun begroeiing. Daar worden

De strandwallen (donkergeel) lopen noord-zuid parallel aan de kustlijn.

weilanden (de voormalige strandvlakten) afgewisseld door hoge, oude loofbossen, zoals in de Horsten. In de Bollenstreek zijn de meeste strandwallen na de Middeleeuwen afgegraven. Het strandwalzand werd vermengd met veen of klei, waardoor de bodem ontstond die zo geschikt is voor de bollenteelt. De hoogteverschillen van de strandwal zelf verdwenen daardoor. Alleen in een enkel oud landgoed, zoals de Keukenhof, is het karakter van de oude strandwal behouden gebleven. Het terrein ligt daar duidelijk hoger en de begroeiing (afgezien van het 'bollengedeelte') is heel anders dan in de omgeving.

Steden aan het water, kastelen op het zand

De strandwallen waren weliswaar de oudste woongronden en de oudste verbindingswegen over land. Toch waren het niet de plekken waar in de Middeleeuwen de Hollandse steden ontstonden. Die lagen meer landinwaarts en waren veel meer gericht op het transport over water. Rijn, Maas, IJssel en Merwede waren in Zuid-Holland de grote verbindingroutes. Ze waren onderling verbonden door een netwerk van kleinere stromen. Daar ontstonden dan ook plaatsen als Leiden, Rotterdam, Gouda en Dordrecht. Grotere plaatsen op de strandwallen zijn alleen Alkmaar, Haarlem en Den Haag. In alle gevallen waren de belangen van de graaf van Holland bepalend voor de groei van deze plaatsen. Alkmaar lag strategisch in het land van de opstandige West-Friezen, en in Haarlem en Den Haag hadden de graven grote bezittingen en een 'hof', waar economische activiteiten uit voortkwamen. De bossen op de strandwallen waren bij uitstek jachtterreinen van de graaf en de edelen. In de Middeleeuwen werden veel kastelen gebouwd op deze hoge terreinen. De meeste zijn verdwenen, al werd de adellijke traditie van veel kastelen voortgezet in nog steeds bestaande landhuizen en landgoederen.

Op deze fietsroute zul je vaak worden herinnerd aan het verleden van het strandwallenlandschap en vooral aan de betekenis die ze in de Middeleeuwen hadden. Straatnamen, oude bouwwerken of restanten daarvan en niet in de laatste plaats subtiele lijnen in het landschap laten zien in wat voor soort landschap je je bevindt.

De route Graven op de strandwal

De fietsroute begint bij station Voorhout.

Ga vanaf het stationsplein aan de voorkant rechtsaf, je komt dan in de Jacoba van Beierenweg, sla linksaf, het spoor over. Je bent dan in de Herenstraat. Aan het eind van deze straat, vlak voor de rotonde, is knooppunt 67. Vanaf hier kun je de knooppunten volgen.

Tussen knooppunt **67** en knooppunt **60** fiets je over de Rijnsburgerweg. Deze oude verbindingsweg loopt licht kronkelend over de strandwal waar ook Voorhout op ligt. De Elsgeesterlaan loopt over de strandvlakte naar de volgende strandwal waar de weg Eerste Elsgeesterweg heet. Hier fiets je langs de flank van een uitloper van de strandwal (de Elsgeest, die via Teylingen naar Lisse loopt). De strandwal is afgegraven, maar de vorm is heel goed te herkennen door het afwijkende verkavelingspatroon. De strandwallen zijn dan ook vaak de oudste landbouwgebiedjes in Zuid-Holland.

Aan het eind van de Elsgeesterweg rechtsaf naar de Vinckenweg en dan linksaf richting Rijnsburg.

Je bent nu bij knooppunt **94** en daar ga je over de brug naar **Rijnsburg**.

i **De (Oude) Rijn** was vanaf de 1ste eeuw na Chr. een tijd lang de noordgrens van het Romeinse Rijk. Het was een drukbevaren handelsroute, bewaakt door forten bij onder andere Katwijk, Valkenburg en Leiden. Na het vertrek van het Romeinse leger, kort voor het jaar 300, was het land zo goed als onbewoond, tot er in de 6de eeuw weer pioniers de kust en de rivieroever kwamen bevolken. In de 7de eeuw was de Rijnmond een bloeiende handels- en ambachtszone, al ontstonden er geen steden of havens, zoals wij die kennen. Wel lagen er nederzettingen langs de rivier, die de verbinding vormde tussen de Noordzee en het achterland. Een ervan was Rijnsburg. In de Vroege Middeleeuwen stond het bekend als 'Rudolfshheim', ongetwijfeld genoemd naar een plaatselijk leider. Later werd het 'Rinasburg' – Rijnsburg – genoemd; de reden zullen we nog lezen.

Luchtopname van de strandwal van Elsgeest die duidelijk afsteekt tegen de percelering van de omringende strandvlakte.

Vanaf knooppunt **94** fiets je over de brug naar het Noordeinde, sla daar linksaf naar de Van Beuningestraat, rechtsaf naar de Korte Voorhoutweg - die overgaat in de Koestraat - en steek de Vliet (een Rijnarm) over naar de Graaf Florislaan. Op de kruising met de Abdijlaan sta je in het hart van een voormalige versterking, die al lang geleden is verdwenen. Het was een 'ringwalburcht', waarbij een cirkelvormige wal met gracht een binnenterrein omsloot. De Rijnburcht lag tussen de huidige Oude en Nieuwe Vliet. Op de kaart is met enige moeite nog een ronde structuur in het stratenpatroon te herkennen.

In het mondingsgebied van de Rijn lagen in de periode 1000 - 1200 meer van dit soort burchten, bijvoorbeeld in Oegstgeest, waar nu het Irispark ligt. De Burcht in Leiden is het enige behouden gebleven voorbeeld, al

staat die op een hoge, kunstmatige heuvel en heeft die een stenen muur. De burcht van Rijnsburg is waarschijnlijk in 1047 verwoest op bevel van de keizer van het Duitse Rijk. De graven van Holland waren zijn leenmannen, maar gedroegen zich steeds onafhankelijker van de heerser in het verre Duitsland. Zo liet graaf Dirk IV voor eigen profijt munten slaan in Rijnsburg, iets waartoe hij het recht niet had. Een keizerlijke strafexpeditie maakte een einde aan de muntslag en aan de burcht, maar niet aan het eigennuttige gedrag van de graven.

Ga rechtsaf naar de Abdijlaan en links de Kerkstraat in.

Op de plek waar de burcht had gestaan, werd in 1133 een klooster gesticht. Het initiatief kwam van Petronilla van Saksen, de weduwe van graaf Floris II. De abdij bleef altijd verbonden met het Hollandse gravenhuis. Veel van de graven en gravinnen werden er na hun dood bijgezet, zoals Petronilla zelf, haar zoon Dirk VI en diens beroemde nazaat Floris V. Het gebouw werd verwoest in 1574 door de Spaanse troepen die Leiden belegerden. Alleen **een van de twee torens** van de abdijkerk bleef overeind staan. Die werd onderdeel van de nieuwe kerk die er nog steeds staat.

De ruïne van de abdij van Rijnsburg in de 17de eeuw.

Een fragment van de grafzerk van Petronilla (1082 - 1144) ligt in de kooromgang van de kerk van Rijnsburg. De kerk is niet bezoekerbaar, maar alleen open als er kerkdiensten zijn.

Een deel van de grafzerk van de stichteres van het klooster, Petronilla van Saksen.

Links achter de kerk zijn de blootgelegde **funderingen van een kerk of kapel** te zien. In 1949 en 1966 zijn tientallen skeletten opgegraven, die worden beschouwd als de stoffelijke resten van graven en gravinnen. Hun identificatie is niet helemaal zeker. In ieder geval zijn de resten opnieuw begraven op deze plek en herinnert een bronzen gedenkplaat aan hun laatste rustplaats.

Links naast de kerk, voor de fundamenteën van de gravenkapel, staat een **beeld van graaf Floris V** dat is gemaakt in 2001. Op de sokkel worden zijn vele verdiensten gememoreerd. De huidige kerk is gebouwd in 1578, maar de huidige kerktoren is een van de twee torens van de abdijkerk uit de 12de eeuw.

Fiets even terug naar de Vliet, sla daar linksaf en ga via de Vliet zuidzijde naar knooppunt **92** weer terug naar de hoofdroute. Fiets naar **95**, hier steek je het Oegstgeesterkanaal over.

Rechtsaf naar **94**. Let op: ga niet door de tunnel, maar neem het fietspad bovenlangs, en ga daar linksaf richting Noordwijk.

27

Tussen knooppunten **27** en **65** volg je de route over de Achterweg. Een 'achterweg' is vaak de lokale weg die langs de zijkanen van de strandwal loopt; het zijn typische boerentoeegangswegen. De doorgaande weg midden over de strandweg heet niet zelden de Herenweg/Voorstraat of varianten van die namen.

Tussen **65** en **20** loopt de Hoge Weg met rechts het Landgoed Offem.

Bij **20** begint de Voorstraat. Hieraan ligt restaurant-café **Hof van Holland**, gevestigd in een pand uit de 13de eeuw. Het pand heeft al sinds 1609 onafgebroken een horecafunctie. Het is in ieder geval een prima plek om koffie te drinken of te lunchen.

34 Noordwijk. Aan het Kloosterplein staat de **Sint Jeroenskerk**, in de 10de eeuw gesticht op de plek waar het door de Vikingen onthoofde lichaam van Noordwijker priester Jeroen (circa 856) zou zijn teruggevonden. De huidige kerk dateert uit het begin van de 14de eeuw.

De Oude Sint Jeroenskerk uit de 14de eeuw.

66

Waar de Bronsgeesterweg onder de provinciale weg doorgaat kun je eventueel afstappen en richting Landgoed **Oud Leeuwenhorst** lopen. Van de buitenplaats die hier stond, is niets meer over, behalve twee **18de-eeuwse hekpijlers**. Je kunt een eindje de oprijlaan aflopen en een rondje maken door het landgoedbos.

 In 1261 werd langs het riviertje de Lee het klooster **Leeuwenhorst** gesticht door Aarnout en Waalwijn van Alkemade. Het klooster lag waarschijnlijk op de plek waar nu boerderij Oud Leeuwenhorst staat. Clarissa van Noordwijk was de eerste abdis van dit klooster (1261-1274). Zij was de tante van Gerard van Velsen, de moordenaar van Floris V.

De abdij Leeuwenhorst, het Cisterciënser vrouwenklooster voordat dit afgebroken werd tijdens het beleg van Leiden in 1573.

Na Oud Leeuwenhorst doorrijden naar **74**, linksaf naar **75**, dan over de Gooweg, die overgaat in de Victorieberg en de Dorpsstraat naar **80**.

Aan de Dorpsstraat staat het **Witte Kerkje**. Het schip en de toren zijn rond 1300 gebouwd. De Gooweg, die midden over de strandwal loopt, heette

vroeger de Northgoweg, de naam van de oude gouw die graaf Gerulf in 889 van de koning van Lotharingen in leen kreeg.

Fiets naar **47** via de Langevelderweg. Op de rotonde niet rechtsaf naar De Zanderij, maar iets verderop rechtsaf naar de Boekhorsterweg. Bij het Oosterduinse meer gaat deze weg over in een fietspad langs het meer. Hier vind je een heerlijk terras aan het water en even verderop een ander terras met uitzicht vanaf een duin. Fiets verder door naar knooppunt **47**. Daar rechtsaf naar **48**.

Het Oosterduinse meer, een zandwinningsplas, nu recreatieplas.

Hier voert de weg over de Leidse Vaart die noord-zuid lopend over de strandvlakte Leiden met Haarlem verbindt. De vaart werd in 1657 gegraven. Diverse watergangen, zoals de Zweth, de Veenwatering, de Houtvaart, de Mare en de Poel, werden met elkaar verbonden tot een waterweg die op veel plaatsen een kilometer buiten de bebouwde kommen op de strandwallen loopt.

Nu kom je bij knooppunt **40**.

Fiets door naar **49**.

i Je bent nu bij het **Keukenhofbos**, het oude strandwallenlandschap. Dit stuk strandwal is blijven bestaan met het oude strandwalbos van beuken, eiken en dennen. Vóór de Middeleeuwen waren alle strandwallen overdekt met bos. Nu is alleen dit kleine stukje nog over: de stadsbossen bij Haarlem en Den Haag zijn nieuw aangelegd in de 16de eeuw. Op veel plekken in Zuid-Holland zijn de oude strandwallen afgegraven voor de bloembollenteelt; het zand werd gebruikt voor de bouw.

Het Keukenhofbos

7 Het fietspad langs de Van Lyndenweg ligt hier lager dan de strandwal die rechts van je een stukje oprijst. Links ligt het in cultuur gebrachte land, nog weer lager dan het fietspad. Bij T-splitsing linksaf naar **38**.

Hier verder richting **57** over de Achterweg Zuid.

Als je 't Huys Dever wil bezoeken ga dan bij **57** even richting **41** (Prof. Van Slogterenweg en Vennestraat tot aan 't Huys Dever, dan weer terug naar **57** en de weg vervolgen naar **55**).

i 't **Huys Dever** in Lisse is een 14de-eeuws versterkt woonhuis of donjon gebouwd door Reinier Dever (1345-1417), heer van Lisse. Zijn voorouders waren leenmannen van **graaf Floris V**. In 1386-1387 maakte hij een tweede Pruisenkrustocht onder **Willem VI van Holland** (die regeerde van 1404-1417) om de ongelovigen in de Baltische staten te onderwerpen. In de 19de eeuw was Dever al

't Huys Dever

vervallen tot ruïne. Het werd in de jaren 70 van de vorige eeuw gerestaureerd en geopend voor publiek.

Voor openingstijden zie www.huysdever.nl

Bij **55** de weg vervolgen over de Achterweg Zuid. Aan het einde even naar rechts en dan naar links (Oude Herenweg).

58 Fiets naar de Teylingerlaan, sla linksaf voor de **Ruïne van Teylingen**.

i In slot **Teylingen** woonde de opperhouthvester van de graaf, de opzichter van het enorme bos dat hier tot in de 16de eeuw lag. Vanaf 1428 kreeg Jacoba van Beieren die titel en woonde zij tot haar dood in 1436 op Teylingen.

Jacoba, dochter van Willem VI van Holland, was gravin van Holland en Zeeland. Hoewel zij haar machtspositie door strategische huwelijken had geprobeerd te versterken, moest zij door hevige tegenstand van de hertog van Bourgondië ten slotte afstand doen van haar grafelijke macht. Jacoba was de laatste van de onafhankelijke heersers over Holland. Hierna viel Holland onder de Bourgondische hertogen en werd daarmee deel van het Bourgondische Rijk. Nog geen vijftig jaar later werd Holland deel van het grote Habsburgse Rijk.

Ruïne van Teylingen, de ringmuur is gebouwd in de 13de eeuw, de wohntoren kort daarna.

Na een bezoek aan de ruïne van Teylingen doorfietsen op de Teylingerlaan. Sla bij de Hoofdstraat linksaf. Fiets over de rotonde en neem de tweede rechts naar de Ter Leedelaan en linksaf naar de Elbalaan. De huidige Elbalaan is exact de grens tussen zand en veen en hier lag hoogstwaarschijnlijk de Wendeldijk, die het lager gelegen ontgonnen land langs de Rijn moest beschermen tegen water uit het oosten en uit het noorden. Als je tussen de huisnummers 30 en 28 het doodlopende straatje uitloopt, kijk je vanaf de strandwal richting de lager gelegen drooggemaakte Lisserpoel (polder).

De oudste afbeelding van Teylingen uit 1596, met de waterburch links en het nu verdwenen luxere woongedeelte rechts.

Bij **50** richting **51**. We zijn nu bij het eindpunt station Sassenheim.

Om terug te keren naar Voorhout kun je knooppunten **68**, **67** volgen. Je bent dan weer in de Herenstraat in Voorhout.

Jacoba van Beieren op een portret uit 1600.